

P O E Z I J A J O V A N A D U Č I Č A

B. B O R K O

Pesniško delo Jovana Dučića je pred nami v celotni in dokončni izdaji,* ki jo je pesnik opremil z naročilom, da naj ne iščemo dopolnil in izprememb. Hotel je povedati, da pesnim, ki jih ni sprejel v svoja dela, ne priznava očetovstva ne za sedaj, ne za bodoče čase. Merilo, po katerem je razvrstil pesmi, načeloma nasprotuje evlucijskemu pojmovanju umetnikovega dela: čas nastanka mu je prav tako malo pomemben, kakor čas, ko je nastopila ta ali ona formalna mutacija. In vendar je tudi pri Dučiću precejšnja razvojna linija med njegovo prvo zbirko («Pesme», 1901) in novejšimi produkti; snov in forma sta se izpreminjali, kakor se izpreminja organizem v svoji naradni rasti. Toda Dučić ima prav: za poeta ni važna ne ta ne ona klasifikacija, torej tudi ne geneza in razvoj pesnikove tvorne osebnosti. Pesnik stoji pred svojim delom kot stvarnik, ne kot sodnik. Ne čas, temveč intenziteta stvaritve daje posameznim pesnim njih mesto v hierarhiji celotnega dela. Tako stoji Dučićevo pesniško delo pred nami kot popolna enota, kot v samem sebi zaključena umetnina.

Sedanja dokončna izdaja Dučićevih pesmi nam olajšuje pregled in nas intimneje kot prejšnja razmetana in s časom svojega postanka obeležena dela približuje pesnikovi osebnosti. Izdaja obsega pet knjig, a še ni zaključena; trije zvezki proze so napovedani za dogledne mesece. V prvih petih knjigah so izšle mimo pesmi tudi «Plave legende» (pesmi v prozi) in potopisi «Gradovi i himere», ki jim je že Skerlić priznal stilistično prvenstvo v srbski prozi. Ni treba niti poudarjati, da pri Dučiću kot tankočutnem artistu besede in jedrnatem liriku ni bistvenih razlik med poezijo in prozo. Med tem ko so n. pr. «Plave legende» neposreden prehod lirskega razmaha iz vezanih verzov v tok ritmične proze, nam dajejo pisma iz Ženeve, Rima, Madrida, Aten itd. ves vonj in okus Dučićeve poezije, vso stilistično prefinjenost poeta, ki mu je beseda samo simbol za metafizična stanja njegovega notranjega doživljanja. Zaradi tega mora vsako premostrivanje Dučićeve umetnosti nujno zajeti poezijo in prozo kot dvoje kril istega organa, kot izraz iste osebnosti in nji adekvatnega umetnostnega stila.

Naslednje vrstice nimajo namena, da bi v okviru kratkega članka orisale celotno umetniško in literarno fiziognomijo Jovana

* Jovan Dučić, Sabrana dela. Biblioteka savremenih jugoslovenskih pisaca. Beograd. Izdala «Narodna prosveta».

Dučića, ki je izmed zastopnikov srbskega tipa Moderne najbolj izgrajena in kvalitativno najsilnejša tvorna osebnost. Izdaja zbranih pesmi je pisca teh vrstic napotila, da se zaustavi zgolj ob nekaterih problemih Dučićeve umetnosti in da zariše le dve ali tri poteze, ki utegnejo slovenskega čitatelja zainteresirati za njegova dela. Kljub temu, da smo se danes znatno odmaknili artističnemu obožavanju forme in odbranosti, so Dučićeve pesmi še vedno sveže. Trdim, da je njih vrednost prav v tem, da so p e s m i, t. j. umetnine, ki ne učinkujejo na nas po ničemer drugem kot po svoji neposredni poetičnosti. Magija te učinkovitosti gre v dobršni meri na rovaš dejstva, da njih poetičnosti ne moti nesklad med vsebino in obliko. Oblika, ki je v poeziji bistvenejša od gole vsebine, je tu dognana do tiste popolnosti, ki nas preseneča in opaja že sama po sebi in v kateri čutimo tajno osebnosti in umetnosti. Tako se nam formalna dovršenost sama pretvarja v neko doživljanje in nasiča naše notranje hrepenenje po umetniškem užitku. Spričo tega — kar pa ne velja v enaki meri za vse pesmi, marveč le za najpopolnejše — pozabljamo, da za temi poezijami stoji čas in z njim umetnikova osebnost, ki je zrasla iz svojega časa, upila vase njegova stremljenja in poprijela to ali ono značilno potezo splošnega obličja; da so pri oblikovanju teh umetnin sodelovali tudi neki vplivi, literarni programi, morda celo manire in kaprice.

Po snovi je Dučić tipičen pesnik Moderne, in sicer pretežno z impresionističnim nadihom. Snov mu dajejo doživetja, ki pa mu ne pronicajo globoko v dušo in se ne dotikajo njegovega bistva s pretresljivo silo, ki bi razkrivala svet v popolni luči umetnikovega jaza. Dučićevo doživljanje ni preveč jako in zato ne zelo subjektivno; zaradi tega nimamo v njegovih pesmih toliko njega samega, da bi jih mogli po snovi smatrati za zelo samobitne in izvirne. To je opazil že Skerlić, ki je priznal Dučićevim pesmim «mного elegance, ubranosti in finoče», vendar pa je pristavil, da «to potlačevanje svojih čuvstev, preobražanje svoje narave, želja, biti drugačen nego so drugi, strah pred iskrenostjo in naravnostjo, iskanje simbolov za vsako ceno, večna skrb za efekte, ki jih doseza s kombinacijami besed in glasov, — vse to dela vtisk hladne prisiljenosti, odrevenele elegance in kdaj pa kdaj prehaja skoraj v manirizem». Danes, ko imamo pred seboj domala že zaključeno Dučićevo pesniško delo (menda mu pesnik sam ne more dodati nobene bistveno nove poteze), ne bomo docela odobrvali Skerličeve sodbe, čeprav marsikaj govori nji v prid. Predvsem se nam Dučićevo «potlačevanje čuvstev» na ljubo notranji tvorni disciplini ne vidi tako nenaravno, marveč smatramo, da je ta igra s čuvstvi, ki nikdar ne preide ostro zarisanega polja, ena izmed

karakteristik Dučićeve pesniške narave. Kakor vsi oboževalci lepote zaradi lepote, je tudi Dučić preverjen o veliki važnosti mere za lepoto. To ne velja samo glede formalne strani njegove poezije, marveč takisto glede obvladanja čuvstev, glede mere v njegovem emocionalnem življenju. Težnja po ubranosti je in ostane poglavitna značilnost pristašev *l'art pour l'arta*, ubranost pa nujno hoče, da brzdamo temperament in «kultiviramo» svoja čuvstva. Odtod toliko opazni akademizem v taki poeziji, akademizem, ki bi bil pri Dučiću še strožji in doslednejši, če ne bi v pesniku vzlic toliko naglašenemu «francoskemu» duhu živel in agiral slovansko-balkanski, prav za prav dinarski duh, ki neugnano polje pod vnanjo, v tujih pesniških šolah dovršeno polituro. Njegova poezija skuša biti predvsem nezainteresirana, zato je tudi malo zainteresirana na samem pesniku.

Mirna kao mramor, hladna kao sena,
Ti si blede, tiho devojče što sneva,
Pusti pesma drugih neka bude žena,
Koja po nečistim ulicama peva.

Budi odveć lepa da se svidjaš svakom,
Odveć gorda da bi živela za druge.

I stoj ravnodušna, dok oko tvog tela
Mesto kitnjastog i raskošnog odela,
Lebdi samo pramen tajanstvene magle.

Tej izpovedi je ostal Dučić zvest do danes, zato nam je njegova notranja, tvorna osebnost vedno zavita s «tajinstveno meglo», čeprav pesnikom njegove vrste utilitaristi radi očitajo, da poznajo samo sebe in svoje drobne bolesti. Ravno to, kar je Škerlić nazval «potlačevanje čuvstev», je dalo znatnemu delu Dučićeve poezije blesk «marmorja» in «hlad sence»; zadovoljiti se moramo kajkrati samo s pogledom skozi špranjico, zgolj z elegantno gesto ali z odbrano, fino besedo. Čeprav je pesniku središče sveta njegov jaz, dasi je njegova Muza «odveć gorda da bi živela za druge», je vendar v celotnem Dučićevem umetniškem delu malo intimne izpovedi in tople subjektivnosti, malo srčnega žara in tem več umetne iluminacije, s katero njegov jaz osvetljuje svet okoli sebe. Kakor vsi artisti in simbolisti, se tudi Dučić opaja z neko osebno liturgijo; ne prihaja med nas z gestami prepričanega govornika, marveč s finim likom svečenika, ki opravlja svojo službo v baročni cerkvi, v stvarstvu, ki se pesniku vidi močno dekorativno in malo elementarno. Zato razumemo po Škerliću očitani «strah pred iskrenostjo in naravnostjo». Pesnik živi v veri, da je njegovo tvorno delo izven banalnih življenjskih

zakonov, kakor simbolična duhovnikova obleka in orodje podarjata nadnaravno vzvišenost njegovih obrednih dejanj.

Dučić je predvsem erotik, ki pa ume svojo erotično domišljijo nežno razgrniti na druge predmete in svoje nagonsko življenje sublimirati v fino čuvstveno razpaljenost in v metafizična doživetja. Medtem ko je bil v prvi razvojni fazi izrazit erotik in je z jakimi akcenti razkrival svoje odnose do žene, se je v poznejših pesmih razvil v poeta ženstvenosti, ki spoznava, da ljubezni brazda «daleko van tebe ide». V «Pesmih ženi» pravi na koncu o ženstvu kot enem izmed principov veseljstva:

Ti si princip, koji i ruši i gradi,
Duh božji u svakoj i struni i crti;
I vetar što buči na obali gladi,
I njiva što plodi u predelu smrti.

Neprekidni izvor ponosa i stida,
I večno bespuće kud se zakorača,
Ti si očarano oko sveta vida,
I venac maslime i držalje mača.

Prva reč je tvoja ključ i prva tajna
Sveg bola na zemlji; u tvoj vrč se saspu
Sve krvi i suze; pustinja beskrajne,
Sunca očajanja gde granu i zaspu.

Pesnik nam mnogo pripoveduje o svojih ženskih likih in o doživetjih z njimi, vendar vzlic tu in tam še jarko-erotičnim barvam ne daje nobene jasne slike. Kakor njegova Muza, so tudi njegove žene zavite v tajinstveno meglo in največ zaznavamo samo daljne, oslABLJENE zvoke pesnikove trubadurske lutnje. Žene so bitja, do katerih je pesnik v najiskrenejšem odnosu, vendar se mu v trenutku ustvarjanja vsa doživetja z njimi zlivajo v neko višje doživetje, v senzacijo njegove nadčutnosti. Dučić očituje v erotiki resignirano nobleso in hkratu neutešeno hrepenenje po dojetju poslednje, dejal bi, metafizične tajne ljubezni. Njemu je ljubezen pričakovanje nečesa, kar se še ni razodelo, kar sluti in išče ne samo z nagonom samca, marveč tudi z gorjupo neutešenostjo trubadurja, ki bi hotel v ljubljjenih očeh ugledati blek Neznanega in Večnosti.

O Dučićevi erotiki so bile zapisane razne sodbe. Prohaska jo je morda najpravilneje označil kot sevdah; ta rasna odlika ga v resnici močno loči od erotikov njegove vrste v francoski književnosti, ki mu jih nekateri tolikanj podtikajo kot vzorec. Dučić je kot Hercegovinec spoznal tajno orientalskega sevdaha neposredno, v okolju, kjer še živi nekaj iztočnega duha; ljubavna boleost, ki se izpreminja v sladkost, je zapadnjakom domala ne-

znana; njena naivna toplota še drhti v lirični ubranosti bosensko-hercegovinskih in južnosrbskih sevdalink; njen fortissimo, ki se imenuje «dert», je bil posebno blizu pripovedniku Bori Stankoviću. Dučić je potakem oblekel sevdah v tesni kroj simbolistične lirike in ustvaril erotično poezijo, ki ima poleg zapadnih, moderno-trubadurskih elementov, kakor so prišli do največje popolnosti v genialni liriki Aleksandra Bloka, tudi sladko boleš neutešljive ljubezni, pritajeni krik sevdaha v trenutku, ko se roke iztezajo v objem, ki ne bo mogel nikdar zajeti onega, kar pričakuje ljubeče srce nekje na svojem samotnem dnu, verno, kakor žena z večerno lučjo.

Del erotičnosti je Dučić sublimiral v pesmih, ki jim dajejo snov doživetja s narodo. Naroda kot celota ima v Dučićevih pesmih marsikako zagonetno potezo, ki odlikuje tudi njegove žene; osebno pojmovanje narode, ki pa sicer pri Dučiću ni odločilnega pomena, je bolj pagansko nego krščansko in je dobilo šele v novjšem času panteističen nadih. Dučić, ki je v čuvstvenem svetu metafizik, kateremu je pojem več od stvari, zavestno čuvstvovanje več nego elementarna čutnost, tudi v promatranju narode ni čist, brezoseben imaginist, kakor ni brezpogojno subjektiven oblikovalec slik vnanjega sveta. Tudi v tej poeziji se očituje Dučićeva vzdržnost, čut za mero in eleganco. Njegova naroda ni nikjer surova; njene slike kažejo, prav kakor slike impresionističnih mojstrov, nežno zabrisanost in subtilno, kultivirano ljubezen do barvnih odtenkov. V prvih pesmih je bil še močno deskriptiven, saj mu je bil učitelj Vojislav Ilić; v zrejših plodovih, kakor so zbrani v sedanji dokončni izdaji, je opisovanje (naštevanje, kopičenje slik, primer, metafor itd.) nadomeščeno z enotno ekspozicijo, ki tvori z elementi slikarstva in besedne muzike sugestivne slike, katere nimajo odvišne dekorativnosti, slike, ki se blešče in v tihem drhtenju pojo z muziko barv.

Za primer Dučićevega oblikovanja doživetij v narodi, njegovega k brezosebnemu stremljenju nagnjenega in vendar iz samega pesnikovega jaza naperjenega gledanja, naj citiram pesem «Podne».

Nad ostrvom punim čempresa i bora
Mlado, krupno sunce prži, puno plama;
I trepti nad šumom i nad obalama
Slan i moka miris proletnjega mora.

Ljubičaste gore, granitne, do svoda,
Zrcale se u dnu; mirno i bez pene,
Površina šušti i celiva stene;
Svod se svetli topal, staklen, iznad voda.

Prah sunčani trepti nad ispranim peskom,
I srebrni galeb ponekad se vidi,
Svetluca nad vodom. I mirišu hridi
Mirisom od riba i modrijem vreskom.

Sve je tako tiho. I u mojoj duši
Produženo vidim ovo mirno more:
Šume oleandra, ljubičaste gore
I bled obzor što se proteže i puši.

Nemo stoje u njoj srebrnaste, rodne
Obale i vrti; i svetli i pali
Mlado, krupno sunce; i ne šušte vali —
Galeb još svetluca. Mir. Svuda je podne.

Kakor galeb, ki samo «svetluca», je tudi pesnikov jaz prirodi zgolj ogledalo, v katerem se podaljšuje njena slika in ki čuti nekaj, česar sama ne čuti: njen opoldanski mir, metafizičen dih, ki veje preko nje. Pesmi «Jablanovi», «Morska vrba», «Jadranski soneti» in druge so najlepši primeri take poezije v vsej srbski liriki. Tu čutimo, s kakšno disciplino daje pesnik svojemu doživljanju mero in sploh — kaj se pravi, podrediti pri umetnostnem ustvarjanju ves razpoložljivi material, vso imaginacijo, vso intuicijo načelu ravnovesja ter zmanjšati osebno noto na vnanji minimum, ki je poetu-tvorcu notranji maksimum.

O Dučićevi miselnosti, kakor se razodeva v poeziji in ki ni ne globoka niti originalna, bi kazalo govoriti v zvezi z njegovo prozo. Ta neznatni in nepretenciozni oris je izvršil svoj namen, če je piscu uspelo, da je vzbudil v čitatelju zanimanje za Dučićevo poezijo. Lahko ga bo zavrnilo z očitkom, da jasna, vedra, strogim zakonom forme pokorna Dučićeva poezija ni primerna današnjemu vznurkanemu, razklanemu, več kot artistično spretnost in marmorno-hladno lepoto išočemu človeku. Taki očitki bi nas prepričevali le tedaj, če bi notranjost vsakega poedinca mehanično sledila nekim «zakonom časa». Toda ti zakoni so na duhovnem polju sila problematični in psihološka razpoloženost posameznika je baš v naši dobi vse prej kot nekaj enotnega. Zato bo Dučićeva poezija, kakor čista umetnost vseh časov, marsikomu še vedno govorila z besedo, ki je taka, kakor bi bila izrečena šele včeraj.